

ПЛУСКВАМПЕРФЕКТЪТ В СЪВРЕМЕННИЯ ФРЕНСКИ И БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Соня Мекенян
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

THE CONTEMPORARY PLUPERFECT IN FRENCH AND BULGARIAN

Sonya Mekenyan
Paissii Hilendarski University of Plovdiv

The subject of this survey is the categorical status of the French pluperfect as a marked resultative or relative grammeme and the formal-semantic opposition with the unmarked grammemes of non-resultativeness or non-relativity within the morphological categories of type of the activity and taxis and the possible translation equivalents in Bulgarian. Pluperfect is resultative present tense of the marked taxis grammeme of relativity (= the reference of the verbal content to a point in the past). The *simultaneity* of the result from an activity regarding a past statement is the private and the main meaning of the unmarked member of the time – present tense, so from a temporal perspective, pluperfect is the unmarked degree of the present for non-subsequence.

Key words: *relative resultative present, non-relativity, non-resultativeness, simultaneity, non-subsequence*

В лингвистичната литература се смята, че перфектното значение, интерпретирано на базата на индоевропейския перфект и в частност на латинския перфект, е най-старо. Еволюцията на категорията на перфекта като цяло, първоначално специфична за определен лексикален клас глаголи – афективни, ментални, перцептивни, глаголи за движение, качество, количество – може да се обясни като непрекъснат процес на граматикализация. Чрез перфекта действащото лице, а не обектът на действието се представя като притежаващо осъщественото действие (Бенвенист 1966: 217). Според нас пространствено-времевата локализация на самото действие в предикативните структури се реализира чрез съчетание от два граматични маркера – спома-

гателните глаголи *être* (съм), *avoir* (имам) или *faire* (правя) и актуализираната аористна морфема, т. е. аористната морфема, свързана с минало свършено деятелно, страдателно причастие или с резултативна инфинитивна глаголна форма, които изразяват субектно-обектната резултативност, неутрализацията на лексикалната опозиция одушевеност ~ неодушевеност на обекта на действието и опозициите женски род ~ мъжки род, множествено число ~ единствено число при морфологичните категории род и число. Още повече, че признакът резултативност се проявява в залогова корелация. Паралелно с това не е случаен фактът, че заради функцията си да измества *futur simple*, френският език изгражда втора форма за футурум, подобна на тази в санскритския език, за изразяване на граматикализираните значения *следходност, резултативност, неотносителност, относителност* и *свидетелственост* чрез препозиция на форми за сегашно време на *avoir* (имам), включени във формалния състав на спомагателния глагол *aller* (отивам), маркиран като темпорална (и неотносителна) грамема, т. е. за бъдеще време, и съответно като таксисна, т. е. за относително бъдеще и актуализираната инфинитивна глаголна форма заради морфемната си експликация чрез флексия, съдържаща форманта *-r-*, знак за присъствие на спомагателния глагол *être* (съм). Препозицията на морфемите за сегашно време на *avoir* (имам) в съчетание с инфинитивната глаголна форма е причината именно за изграждането на изкуствени флективни маркери, чиято поява се свързва с изразяването на таксисните отношения в предикативните структури, значението на футурум (*futur duratif*) и относителния футурум (*futur dans le passé duratif*) и с пространствената локализация на действието по отношение на изказването или миналия ориентационен момент, съответстваща на предикативната афиксация на лични местоимения в по-старата езикова система.

Обект на интереса ни в настоящото изследване е категориалният статут на *относително резултативно сегашно време* (*plus-que-parfait* ~ *plus-que-parfait récent*), традиционно наричано плусквамперфект, или като *маркирана резултативна грамема* и формално-семантичната опозиция с немаркираната грамема нерезултативност (*imparfait duratif* ~ *futur imminent dans le passé*) в рамките на морфологичната категория вид на действието, или като *маркирана относителна грамема* и формално-семантичната опозиция с немаркираната грамема неотносителност (*passé composé* ~ *passé récent* = *passé simple* / *вм. présent* ~ *futur imminent*) в рамките на морфологичната категория таксис. В системата на зависимия таксис и на *резултативността* опозицията *разнов-*

ременност : *неразновременност*, изграждаща морфологичната категория време, и основната опозиция в категорията вид на действието – *результативност* : *нерезультативност*, се редуцират в опозиция *présent duratif* ~ *futur duratif* = *относителна неследходност* : *относителна следходност* на действие с главно значение на немаркирания член сегашно време – *едновременност* на действие с изказването или реферирания минал момент.

П. Асенова, позовавайки се на Х. Зайлер, твърди, че неутрализацията между *passé simple* ~ *passé composé* не може да се обясни само с признаците „актуалност“ и „локализираност“, тъй като понятието „актуализирана ситуация“ при перфекта е израз на връзката между действието и говорещото лице – говорещото лице отнася миналото действие към момент, който за него е сегашен; докато при аориста тази връзка, която възниква посредством говорещото лице, не е инхерентна и не е свързана с изказването – в противен случай актуализираща минало действие би била и формата на аориста (цит. по Маровска 2005: 22; Асенова 1989: 202). Високата фреквентност на френския перфект е резултат от възможността да се употребява вместо свидетелски аорист, както и сегашните форми на глаголите от несвършен вид в български език в сегашно историческо.

В диахронен аспект концептуализирането на времето, зависимо от концептуализирането на пространството, има морфологичен израз. В този смисъл формален показател на резултативната глаголна форма *passé récent* (*venir* + *de* + *infinitif présent*) е *présent* вместо *passé simple* на глагола *venir* („идвам“), субститут на страдателната форма за изявително сегашно време *venir d'être fait*, и изразява признака *непосредствена предходност* на действие (или резултат от действие) спрямо момента на говоренето, означен с *infinitif présent* или *présent duratif*, и признака *завършеност*, който е в основата на възможността да експлицира последователност на действията. *Passé récent* корелира по признаците *предходност* ~ *следходност* на действие (или резултат от действие) с глаголната форма *futur proche* (*présent* вместо *passé simple* на морфемата *aller* + *infinitif présent*, субститут – на страдателната форма за изявително сегашно време *aller être fait*). Аористните форми изразяват в абстрактно-обобщен план процеси, свързани с настоящето: ориентацията от минало към сегашно, означена с резултативната глаголна форма *venir de* + *infinitif* и ориентацията от сегашно към бъдеще, означена с резултативната глаголна форма *aller* + *infinitif*. Признаците *непосредствена предходност* и *непосредствена следходност* спрямо изказването и *проспективност*, т. е. актуализиране на

действието към изказването, са семантичните инварианти, характеризиращи понятието, обобщено-граматично съдържание респективно на *passé récent* – корелат на *passé simple*, и на *futur proche* – корелат на *futur imminent*.

Спомагателният глагол *être* (съм) е десемантизиран пълнозначен глагол, който с лексикалното си съдържание има три функции – екзистенциална, атрибутивна и локативна (Манчев 1976: 17). Обобщената форма на *présent* на спомагателния глагол „съм“ е морфологически немаркираният **момент на говоренето** и в позиция на неутрализация на минало резултативно време (*passé antérieur*) или на бъдеще резултативно (*futur antérieur*) може да изразява *предходност* на действие (или *едновременност* на резултат от действие) ~ *следходност* на действие (или резултат от действие) по отношение на момента на говоренето и да образува глаголната форма за аорист (*passé simple* ~ *futur simple* = *passé récent* ~ *futur proche*), означаващи локализираност на действието във времето и пространството и завършеност в определен минал момент, откъдето произтича възможността да бъдат основната повествователна форма. Обобщената форма на *imparfait duratif* на спомагателния глагол „съм“ (*être en train de + infinitif présent*) е морфологически маркираният **минал ориентационен момент**.

Това потвърждава нашия извод, че темпоралната (и неотносителната) грамема **свидетелски аорист** е аналогична на *passé simple* (*passé simple* е темпорален корелат на *futur simple*, съответно *passé récent* е темпорален корелат на *futur proche* по признаците *предходност* ~ *следходност*), вкл. във френския език и в контекст на сегашно историческо време. В българския език сегашно историческо време е неутрален, а не свидетелски начин на разказване за разлика от ситуацията във френския език. Аористът имплицира *неконтинуативност*, а оттам и *завършеност* и *последователност* на действията, както за френския език е характерна употребата на формата на *passé simple* с конкретно-събитийно значение.

От друга страна, грамемата **дистантен аорист** (формално съвпадащ с перфекта в българския език) във френски е обвързана със семантиката на *être* (съм) и перфектното причастие на *venir* („идвам“), *aller* („отивам“), *faire* („права“) и резултативната инфинитивна глаголна форма. Грамемата дистантен аорист е темпорален (и неотносителен) корелат на грамемата свидетелски аорист и в качеството си на форма за *предходност* по отношение на таксиса е немаркиран, неотносителен. В българския език маркер на дистантния, както и на свидетелския аорист е аористната основа (основата на стария инфини-

тив), която именно като наследник на стария инфинитив е неконтинуативна. Затова в контекст на дистантно, или умозаключително, повествование именно перфектът изпълнява прагматично и транспозитивно повествователна функция.

Морфологичната категория таксис се реализира във френския език чрез основната формално-семантична привативна опозиция *относителност* : *неотносителност*, основаваща се на отношенията на действие (или резултат от действие) към друго минало действие, т. е. ориентирани към изказване в минало време, и съответно действия или резултати от действия с ориентация към изказването (когато изказването представлява реферираният минал момент). Ако ориентир на непряката реч са *свидетелският аорист (passé simple)* – *транспозиция на passé récent*, и *futur simple* – *транспозиция на futur proche*, корелиращите двойки форми се противопоставят по признака *относителна неследходност* ~ *относителна следходност*, означен с *présent duratif* ~ *futur duratif* с главно значение на немаркирания член сегашно време *абсолютност* – едновременност на действие или резултат от действие с изказването. В същинската непряка реч глаголните форми изглеждат така: *plus-que-parfait récent* ~ *passé récent* и *futur proche dans le passé* ~ *futur proche* = *imparfait duratif* (минал ориентационен момент и относителност) (и *passé simple* няма относителен корелат) ~ *présent duratif* (с ориентация спрямо момента на говорене (и неотносителност); *plus-que-parfait* ~ *passé composé* и *futur antérieur dans le passé* ~ *futur antérieur*. Ако ориентир на непряката реч е *дистантният аорист (futur proche, т. е. перфект вместо аорист)*, корелат на резултативната форма (*passé composé*), корелиращите двойки форми се противопоставят по признака *относителност* ~ *неотносителност* с главно значение на немаркирания член *абсолютност* – едновременност на действие с изказването. Отношението *imparfait duratif* ~ *présent* = *plus-que-parfait* ~ *passé composé* и *subjonctif passé* ~ *subjonctif présent* = *imparfait duratif* ~ *présent duratif* е аналогично на опозицията *futur dans le passé* (вм. *futur antérieur dans le passé*) ~ *futur simple* (вм. *futur antérieur*) и *imparfait duratif* (вм. *futur proche dans le passé* / *plus-que-parfait récent*) ~ *présent duratif* (вм. *futur proche* / *passé récent*) = *относителност* ~ *неотносителност*. За изразяване на таксисните признаци *относителност* и *неотносителност* се противопоставят относителните индикативни и субжонктивните глаголни форми. В подчинена позиция субжонктивната глаголна форма е аналогична на индикативно сегашно; и двете глаголни форми изразяват *едновременност* на действие с изказването.

Основен признак на плюсквамперфекта е *отнесеността*, ориентацията на резултата от действието спрямо минал ориентационен момент (*passé composé* – субститут на *passé simple*), относно който то е завършено и следователно и предходно спрямо него (може да се квалифицира и като резултат от действие, едновременен по отношение на изказване в минало време). Признакът *едновременност* е частното, главното значение на немаркирания член на времето – сегашното време, така че от темпорална гледна точка плюсквамперфектът е немаркираната степен за *сегашно за неследходност*. Плюсквамперфектът е резултативно сегашно време на маркираната таксисна грамема *относителност* (= отнесеност на глаголното съдържание към момент в миналото).

Носител на значението *относителност* при аналитичните форми на плюсквамперфекта във френския език е неактуализираната имперфектна морфема *-ai-/-i-*, изразяваща признаците *свидетелственост* и *континуативност*, която се комбинира със спомагателния глагол *avoir* (*имам*) или със спомагателния глагол *être* (*съм*), обвързан с пространствено-времевата локализация на действието към изказването и минало свършено деятелно или страдателно причастие на спрегаемия глагол.

Формите за относително резултативно сегашно (*plus-que-parfait* ~ *plus-que-parfait récent*) и относително резултативно бъдеще (*futur antérieur dans le passé* ~ *futur proche dans le passé*) на маркираната таксисна грамема *относителност* с ориентир немаркираната грамема **дистантен аорист** – темпорален (и неотносителен) корелат на немаркираната грамема **свидетелски аорист**, осъществяват в двата съпоставяни езика основната наративна функция да предават последователни действия, изразени с поредица от аористни форми, на базата на иконическа връзка между компонентите на знака на текстово равнище.

Отношението *passé simple* (транспозиция на *passé récent*) ~ *passé composé* (транспозиция на *futur proche*) = *futur simple* (транспозиция на *futur imminent*) ~ *futur proche* = *imparfait duratif* ~ *futur dans le passé duratif* е аналогично на опозицията *présent duratif* ~ *futur duratif* = *относителна неследходност* ~ *относителна следходност* (с главно значение на немаркирания член сегашно време – едновременност на действие с момента на говоренето). Идеята на дуратива съответства напълно на идеята на презенса. Употребата на *сегашно историческо време* (*présent historique*) – с ориентация към минал момент (вм. *passé simple*) – е транспозитивна употреба на сегашно време вместо минало

време. В подчинени изречения *сегашно профетическо време* е резултат от транспозицията на *сегашно време* вместо *бъдеще време*. В българския език *сегашното време* на несвършени глаголи, маркирано с признака *континуативност*, прави неутралното *сегашно време* (във функция на минало) стилистично експресивно. То прави текста по-въздействащ чрез илюзията за непосредственото присъствие на реципиента по време на действието, той става съвременник на предаваните минали събития. *Présent historique* е универсална транспозиция, специфична и за френски език.

Според авторите на повечето трудове по граматика на съвременния френски език основното значение на аналитичната форма на плусquamперфекта е изразяването на *предходност* на действие по отношение на друго действие, означено със синтетичната форма на *passé simple*, т. е. когато действието се възприема като завършена цялост (вж. напр. Манчев 1976: 165 – 167; Манчев 1986: 102 – 103). Привържениците на това становище разглеждат плусquamперфекта в качеството на синоним на свидетелския аорист като маркирана по таксис грамема за предходност, темпорално съотносима с имперфекта и футурум претерити, с ориентир *passé simple* (темпорален корелат на *futur simple*) = *passé composé* (темпорален корелат на *futur proche* по признаците *предходност ~ следходност*). Така например: *Le vicomte avait offert son bras* (вм. *venait d'offrir le bras*) à Jeanne et *marchait* (вм. *fut / a été / était en train de marcher*) en tête avec elle (Мопасан 1971: 52) : *Виконтът беше предложил ръка на Жан и вървеше начело заедно с нея.*

В конкретния пример с допълнение, назоваващо част от тялото, притежаваният обект се разглежда като вътрешно присъщ на обекта, означаващ притежателя. Това обуславя равнопоставеността между обекта и неговия притежател и прецизирането на хронологията на действията (или резултатите от действия) по отношение на миналия ориентационен момент. Свидетелският плусquamперфект е относителен перфект във функция на дистантен аорист (*passé composé* вместо свидетелски аорист (*passé récent* като резултат от транспозиция на *passé simple*), който по признака *резултативност ~ нерезултативност* корелира със свидетелския имперфект (*относително сегашно*), а по признака *относителност ~ неотносителност*, когато *passé simple* е синоним *passé composé*, корелативни са глаголните форми: *passé composé ~ passé récent = plus-que-parfait ~ plus-que-parfait récent = imparfait duratif ~ présent duratif = относителност ~ неотносителност* (с главно значение – едновременност на действие с изказването). При преминаване от пряка в непряка реч в общото си темпорално

значение неотносителните форми *passé récent* ~ *passé simple* са темпорални корелати на относителните форми *plus-que-parfait* ~ *imparfait* по признака *едновременност* ~ *следходност* на действие (или резултат от действие) с главно значение – едновременност на действие с изказването или реферирания минал момент. Свидетелските таксисни форми за сегашно време нямат предходни, т. е. аористни, корелати, тъй като функцията за изразяване на темпоралния признак *предходност* се поема от формите на маркираната таксисна грамема за *относително резултативно* сегашно време.

Свидетелствеността се неутрализира в отрицателен контекст, който имплицира нулева квантификация, т. е. негенеричност: *Pierre a revu* (вм. *il vient de voir*) *Angela. Il ne l'avait pas vue depuis Noël* : *Пуер видя Анжела. Не беше я виждал от Коледа. Depuis quand ne s'étaient-ils pas vus / ne se seraient-ils pas vus?* : *Откога не бяха се виждали?*

Възвратно-страдателните перфектни конструкции с глагол за възприятие, като *виждам се*, *чувам се*, *усещам се*, *забелязвам се* и т. н., с по-голяма фреквентност в българския език се заместват с глаголи, уточняващи фазата на протичане на действието (относителни и неотносителни резултативни глаголни форми) и изразяващи опозицията *неследходност* ~ *следходност* с ориентация към изказването. Въпросът неутрализира отрицанието, маркира прехода от отрицание към твърдение и изразява наличие на действие и резултат от действие. Паралелната употреба на плусквамперфектна и перфектна форма произтича от опозицията между отдавна отминали събития и такива, чиито последствия са актуални за говорещото лице, както това е характерно за опозицията *passé simple* ~ *passé composé*. Тази употреба на *plus-que-parfait* може да се разглежда като транспозитивна. Както *passé simple* се употребява вместо *présent*, така и *plus-que-parfait* се противопоставя на *imparfait duratif*, по признака резултативност ~ нерезултативност (с главно значение на немаркирания член – *акционност*). Дистантният аорист (перфект вместо аорист) изпълнява контекстово и прагматикостилистично чрез транспозиция повествователна функция, относителното сегашно в опозиция със сегашно време (с главно значение – едновременност на действие с изказването) изразява едновременност на действие с изказването. При употреба на трето лице в главно значение говорещият реферира свидетелски извършените от некомуникант събития от минала ситуация, в която говорещият е участвал, на която е бил свидетел (Маровска 2013: 255).

При предаване на итеративни действия на глаголният субект се употребява свидетелско относително резултативно сегашно време – темпорален корелат на свидетелско относително бъдеще време с ориентир свидетелски аорист (транспозиция на *présent duratif*), като полученият стилистичен ефект подчертава общовалидният характер на твърдението. Във второто изречение замяната на итеративния плюсквамперфект с имперфектна форма или аорист, изразяващи конкретни процеси, е зависима от контекстовата възможност да се неутрализира грамемата резултативност, а при дистантният аорист – признаците относителност и резултативност на плюсквамперфекта се заменят с признака следходност на свидетелския аорист: *Et pourtant combien d'heures avait-il passées /* в. *aurait-il passées lui-même à écouter des discours désespérés, des aveux d'échec, combien de faux sauvetages n'avait-il effectués ? Non. Les gens marchaient* (в. *étaient / furent en train de marcher*) *autour de lui, les yeux brillants d'excitation et il était seul, aussi dépourvu de convictions tout à coup qu'un chien égaré, aussi égoïste que certains vieillards, aussi nul* (Саган 1960: 32) = *И все пак колко ли часове бе / е прекарал, слушайки отчаяни речи, признания за провал, колко ли въображаеми избавления бе / е извършил? Не. Хората вървяха около него с блеснали от възбуда очи, а той бе сам, лишен от убеждения като загубено куче, егоистичен като някои старци, нищожен.*

Във въпросителни изречения, обвързани със семантиката на *subjunctif* и назоваващи обобщени процеси, изразяването на възможност, иреалност придобива отрицателно значение, равнозначно на *относително бъдеще за следходност*, означено с инфинитив, събжонктив и императив. Имперфектната морфема е маркер на миналия ориентационен момент, означен с глаголи за речева дейност. И в двата езика, когато има отношение на *едновременност* между главно и подчинено сказуемо, ако главното е в имперфект с ориентир аорист и *passé composé* във френския език, подчиненото би трябвало да бъде в плюсквамперфект, който изразява *едновременност* на резултат от действие с изказване в миналото (минал ориентационен момент). Свидетелските относителни резултативни форми за сегашно време са немаркираната темпорална степен на имплицитните свидетелски относителни резултативни форми за бъдеще време. Семантиката на тези глаголни форми се реализира контекстово и прагматически чрез транспозиция като относително сегашно за предходност на действие (или *едновременност* на резултат от действие) в опозиция с относително сегашно за *следходност* на действие по отношение на изказването или на реферирания минал момент.

Прекомерно морфологически натоварената двойнорезултативна страдателна форма на плусквамперфекта или футурум екзактум претерити, или плусквамперфект на субжонктив се заменя с нерезултативната имперфектна форма *imparfait duratif* (маркер на миналия ориентационен момент) или *futur dans le passé duratif* (транспозиция на свидетелска аористна форма), за да се изрази признакът *завършеност*, чиято валидност е контекстуално уточнена, и *последователност* на действията на базата на иконическа връзка: *Pourquoi et comment tout cela avait-il pu / в.м. aurait-il pu / в.м. eût-il pu arriver, Murier était / в.м. fut / в.м. serait incapable d'y trouver la réponse. La seule chose qu'il pouvait / в.м. pourrait / в.м. puisse dire était / в.м. fut que cela avait commencé / в.м. commença / в.м. a commencé avec Fanny = Защо и как всичко това беше / в.м. е било възможно / в.м. би могло да се случи, Мюрие бе неспособен да намери отговора. Единственото, което можеше / в.м. би могъл / може да каже беше, че това беше започнало / в.м. започна / в.м. е започнало с Фани (Димов, 1969: 71).*

В общото си значение неотносителните форми се срещат във възклицателни и отрицателни изречения, същите форми в подчинена позиция се употребяват в контекст с бъдеще време. В непряката реч неотносителните форми се трансформират в относителни форми, употребени в утвърдителни изречения с ориентация към минал момент, означен с футурум, т. е. свидетелски аорист (*passé simple*): *Comment n'avais-je pas vu que rien n'était (в.м. qu'il y avait quelque chose qui fût / soit) plus important qu'une exécution capitale et que, en somme, c'était / в.м. ce fut la seule chose vraiment intéressante pour un homme ! Как не бях забелязал, че нищо не беше / в.м. е така важно / няма нещо по-важно от изпълнението на едно смъртно наказание, и че това всъщност беше / е било единственото нещо наистина интересно за всеки човек (Камю 1969: 64).*

В непряката реч свидетелски назованата плусквамперфектна форма (относително резултативно сегашно) с ориентир свидетелски аорист (аорист – темпорален корелат на футурум, и съответно близко минало – темпорален корелат на близко бъдеще по признаците *предходност ~ следходност*) съвместно с *infinitif présent* или *subjonctif présent* = *неотносителност* (означава активен действителен признак, едновременен с резултата от действието, изразяван от глагола – сказуемо в главното изречение). Изречения с инверсиран словоред след обстоятелствените пояснения (*peut-être* = *може би*; *sans doute* = *без съмнение, очевидно*; *aussi* = *ето защо*; *à peine* = *едва*; *du moins* = *поне, най-малкото, по-скоро*; *ainsi* = *така*; *de même* = *също така*; *en vain* =

напразно; *tout au plus* = най-много; *toujours* (*toujours est-il que*) = все пак) в пряката реч се трансформират в утвърдителни изречения в непряката реч. Така е и в следния пример: *Sans doute **était-elle sortie** (вм. fut-elle sortie) tôt l'après-midi pour **faire le tour** des cafés et des bars malfamés de Madrid, dans l'espoir de dénicher au moins un gramme de drogue* : Без съмнение тя **бе / е била излязла** рано следобед, за да **обиколи** всички подозрителни кафенета и барове на Мадрид с надеждата да намери поне един грам от спасителния прах (Димов 1969: 41).

Разсъжденията на автора на „Морфология на френския език“ Кр. Манчев са често напълно приемливи: „Плусквамперфектът е в същата ситуация както перфекта: перфектът по отношение на презенс, а плусквамперфектът – по отношение на имперфекта“ (Манчев 1976: 165). В някои случаи обаче – и доста спорни: „Имперфектът е форма за епоха, докато презенсът е едновременно форма за конкретно актуално събитие и форма за епоха, с обобщено значение“ (Манчев 1976: 165). От твърдението на Кр. Манчев можем да направим предположението, че по отношение на коментираното отношение презенсът е немаркиран, за разлика от имперфекта, който е форма за „епоха“. Във френската граматика под „епоха“, „*temps d'époque*“, „*forme d'époque*“, „*forme d'événement*“ се разбират: процесуални форми, форми, изразяващи действията като развиващи се, незавършени и реални процеси – защо не и референтни форми, което би съответствало на българското „свидетелски“. Имперфектната форма изразява протичането на процеса в разглеждания времеви период (МС, 1986: 88 – 89). *Temps d'époque* са имперфектът, плусквамперфектът, бъдеще в миналото (*futur dans le passé*), което обаче в поновите морфологични интерпретации се обяснява като изразяващо хипотетично действие, като *conditionnel présent, futur d'époque*). Това са всъщност относителните грамемии. Друг тип времена в семантично и функционално отношение са „*temps d'événement*“: т. е. всички неотносителни – презенсът, футурум, перфект (*passé composé*), бъдеще (*futur simple*), футурум екзактум (*futur antérieur*). С други думи, коментираната интерпретация се свързва именно с различията между относителните и неотносителните грамемии и формиращата се от тази опозиция категория таксис – без обаче да се използва този термин.

Придържаме се към тълкуването на резултативната форма на плусквамперфекта с главно значение *едновременност на резултат* от действие с изказване в миналото, означено с аорист (Куцаров 2007: 260). Българската граматическа традиция още от последната трета на ХХ в. е съобразена с виждането за формите от типа *чел е, беше чел, ще*

е чел, щеше да е чел като маркирани със специфичен признак, който обикновено се нарича *результативност*. Корелацията по *результативност* : *нерезультативност* е в основата на морфологичната категория „вид на действието“ (термин на Ив. Куцаров). Важна особеност на плусквамперфекта е, че обикновено действията, чийто резултат се отчита в миналия момент, се изказват без връзка с момента на извършването им, т. е. като нелокализирани във времето (Куцаров 2007: 249 – 253). Формата на плусквамперфекта е маркирана и като относителна, т. е. тя е форма на зависимия таксис. В рамките на таксисната грамема тя е темпорален корелат на имперфекта (относителен, *нерезультативен*) *вм. plus-que-parfait récent* (относителен, *результативен*, *непредходен*, *неследходен*) и *футурум екзактум претерити* (относителен, *результативен* и *следходен*) *вм. futur proche dans le passé* (относителен, *результативен*, *следходен*). По признака *результативност* плусквамперфектът е маркирана форма наред с перфекта (*неотносителен*, **результативен**, *непредходен*, *неследходен*), *футурум екзактум* (*неотносителен*, **результативен**, *следходен*, т. е. темпорално маркиран) и *футурум екзактум претерити* (*относителен*, **результативен** и *следходен*). Според българските граматични форми на резултативните грамеми изобщо не назовават глаголното действие, а само резултата от него. Това особено добре личи при употребата на плусквамперфекта, тъй като той може да бъде и свидетелски. В изречението *Видях, че детето се беше къпало*, е видно не самото действие, а по-скоро последствията, резултатите от него – мокрото тяло, коса, бански и т.н. На тази възможност на формите на минало предварително се основава разпространената му употреба, обикновено наричана „свидетелски плусквамперфект“, която отбелязват много изследователи (Деянова 1970: 39 – 41; Бородич 1957: 433 – 436, 450; Маровска 2005: 89 – 93 и др.).

За разлика от тази позиция изречението от типа *J'ai vu que l'enfant avait pris un bain = J'ai vu l'enfant qui avait pris un bain / вм. qui venait de prendre un bain* придобива значението *свидетелственост*, когато се свърже с конкретните параметри на дадена комуникативна ситуация. То може да означава категоричност на определено твърдение, факт, имплицитното му противопоставяне на друг факт. Така напр. може да придобие вида *J'ai vu l'enfant. Il avait pris un bain; Il y a l'enfant qui avait pris un bain; C'est l'enfant qui avait pris un bain; C'est un bain qu'avait pris l'enfant; Il en avait pris un, de bain, l'enfant*. Различните типове изказване в зависимост от тематизацията представляват отговор на различни въпроси, които са свързани със значенията пасивност или активност (т. е. пасивно или активно отношение на глаголния

субект към действието) и резултативност на действието по отношение на изказването или реферирания минал момент: *Qu'est-ce qui se passe?* = *Какво става?*; *Que fait l'enfant?* = *Какво прави детето?*; *Qui prend un bain?* = *Кой се къне?*; *L'enfant prend quoi?* = *Какво взима детето?* (Ариве, Гаде, Галмиш 1986: 256). От казаното следва, че перфектът (*passé composé*) и плусквамперфектът (*plus-que-parfait*) са неутрални относно темпоралния признак *непосредствена предходност на процеса спрямо даден ориентационен момент*, характерен за *passé récent* и *plus-que-parfait récent*. Признакът *завършеност на процеса* обаче е релевантен за всички сложни глаголни форми (Ботева 2009: 151).

Във френскоезичната литература перфектните изречения се разбират като въпрос или отрицание за актуална в момента квалификация, следствие от *действие* в неконкретизиран период (изобщо, някога, въобще извършено), откъдето произтича абсурдният термин минало неопределено време. За френските езиковеди, както и за В. Станков, основното значение на перфекта е да експлицира „минало действие, прекратено преди момента на говоренето и ориентирано непосредствено към момента на говоренето, но без данни за свързаност на извършването на действието с някакъв определен минал момент, т. е. без данни за конкретност и локализираност на действието във времето“ (Станков АГ 1983: 319).

За нас опозицията *относителност* : *неотносителност* с ориентир темпоралната и неотносителната грамема дистантен аорист (перфект в транспозиция) може да е обвързана със семантиката на глаголите за мисловна дейност (*penser, comprendre, savoir*), перцептивните глаголи *sentir* (*усещам*), *entendre* (*чувам*), *écouter* (*слушам*), *voir* (*виждам*), *regarder* (*гледам*), *apercevoir* (*забелязвам*), *rencontrer* (*срещам*), *trouver* (*намирам*), *surprendre* (*изненадвам*). Прякото допълнение в главното изречение става подлог на относителната глаголната форма (*plus-que-parfait* е относителен, резултативен и темпорален корелат на *plus-que-parfait récent*), образуваща сложно сказуемо с неотносителната глаголна форма (*passé composé* е темпорален, резултативен и неотносителен корелат на *passé récent*) и означава предходност на действие или *едновременност* на резултат от действие по отношение на изказването (*présent duratif*) или реферирания минал момент (*imparfait duratif*), изразявано от глагола – сказуемо в главното. Правилното тълкуване на изречението е обвързано с параметъра момент на изказването, който е със статут на отправен момент при ситуиране на действието във времето, а миналият ориентационен момент (моментът на референцията или моментът, за който се говори) е формалният маркер

на признаците *свидетелственост* и *относителност* (отнесеност на глаголното съдържание към момент в миналото), означени с имперфектната морфема *-ai- /-i-*, която се прибавя към глаголната флексия.

Френският перфект, подобно на перфекта в славянските езици с изключение на българския, се темпорализира и поема функциите на всички останали минали „времена“, превръщайки се в единствен претерит, което води до редуциране на темпоралната система на старобългарския глагол. Разширяването на перфектните функции на *passé composé* във френски не дава основания да се очаква нещо подобно – темпоралната система се съхранява и само употребата на *passé simple* е силно занижена за сметка на употребата на формата на *passé composé*, която реализира повествованието. Възможността в българския език формата на перфекта (съответстваща на френското *passé composé*) да изразява действие, е в основата на формирането на преизказните и умозаключителните форми. Не е изключено именно заради функцията си да измества *passé simple*, френският перфект (*passé composé*) да не развива несвидетелска функция, още повече че дистантният аорист (перфект вместо аорист) в качеството си на резултативен и неотносителен корелат на свидетелския аорист е обвързан със спомагателния глагол *être* (*съм*) с екзистенциално значение, присъствие, наличие, отсъствие и пространствено-времевата локализация на действието във времето.

В съвременната френска граматика е популярно по-различно тълкуване на граматическия признак на плусквамперфекта, който експлицира *едновременност* на резултат от действие с изказване в минало време, в употреби, срещани в изключително редки случаи, понеже плусквамперфектът експлицира широка контекстова ситуация, която е обвързана вероятно с термина „невъзприетост“ на Ю. Трифонов, обединяващ двете значения – преизказното и умозаключителното, в една категория, различна от времето и наклонението (Трифонов 1905: 165 – 168). В „Морфология на френския език“ Кр. Манчев интерпретира перфекта и плусквамперфекта като неутрални грамемии относно признаците *свидетелственост* ~ *несвидетелственост*. Споменатите грамемии изразяват признак на глаголното лице в резултат на действие преди ориентационния момент. Според същия автор перфектът и плусквамперфектът за действие имат умозаключителна, предположителна употреба чрез инвариантната семантика *предходност на действие* по отношение на аористно действие, контекстово изразена с лексикални модификатори. Според нас в цитирания контекст грамемата дистантен аорист (перфект вместо нерезултативната

форма на *passé simple*) контекстово и прагматически изпълнява чрез транспозиция повествователна функция и в качеството си на темпорален и неотносителен корелат на грамемата свидетелски аорист може да предава и последователни действия, едновременни, предходни и следходни действия, изразени с поредица от аористни форми, на базата на иконическа връзка между компонентите на знака на текстово равнище. В изреченията с удебелени от нас букви в откъса от „Чужденецът“ на А. Камю неотносителният дистантен аорист експлицира категоричност в контекст на сегашно историческо време, понеже е неутрализация на неотносителния двойнорезултативен минал резултативен аорист. Затова именно той изразява обобщен глаголен факт без конкретизирането му като действие или резултат от действие. Дистантният аорист изпълнява контекстово и прагматико-стилистически транспозитивна функция, относително сегашно в опозиция със сегашно изразява едновременност на действие с изказването или реферирания минал момент. Перцептивните и менталните глаголи с локативна функция имплицират идеята на екзистенциалния глагол *съм*, свързан с момента на говоренето (*présent*), и съвместно с инфинитивната форма изразяват относителна следходност на действие по отношение на момента на говоренето (когато изказването е ориентир за осмислянето на миналите действия): *Pérez m'a paru très loin, perdu dans une nuée de chaleur, puis je ne l'ai plus aperçu. Je l'ai cherché du regard et j'ai vu qu'il avait quitté la route et pris à travers champs / вм. je l'ai vu avoir quitté la route et prendre à travers champs. J'ai constaté aussi que devant moi la route tournait. J'ai compris que Pérez qui connaissait le pays coupait au plus court pour nous rattraper. Au tournant il nous avait rejoints. Puis nous l'avons perdu* (цит. по Манчев 1976: 167, Камю, 1969: 16): *Перез ми се стори много далеч, загубен в облак от жегга, после не го забелязах повече. Потърсих го с поглед и **открих**, че **беше** / вм. **е изоставил пътя** и **беше** / вм. **е поел направо през полето**. Установих също, че пред мен пътят завиваше. Разбрах, че Перез, който познаваше местността, пресичаше, за да ни застигне. На завоя **той вече ни беше настигнал**. После ние го загубихме.*

За Кр. Манчев няма темпорална граница между *passé composé* и презенс (което е вярно), тъй като *passé composé* като резултат от транспозиция на *passé simple* имплицира *континуативност, незавършеност* и *непоследователност* на действията (което пък е спорно). Авторът прави извода, че във френския, както и в българския език сегашно историческо време е неутрален, а не свидетелски начин на разказване (вж. напр. Манчев 1976: 156). Според нас маркиран член във

формално-семантично отношение е резултативната форма, при която граматичното време се определя не от отношението на действието, а на резултата от действието спрямо изказването, означено със сегашно време (с главно значение – едновременност на действие с изказването). Повествованието, водено в *passé simple*, имплицира завършена темпорална поредица от факти, събития, състояния и действия, отделени от сегашното. Лексикалната семантика обуславя хронологическата последователност на имперфектните форми, известни като „сегашно в миналото“, които изразяват *едновременност* на действие с изказване в миналото (*passé simple*), което се актуализира в изказването (*passé composé*) (Манчев 1976: 156). Затова именно Г. Гийом противопоставя вертикалния разказ, съставен от форми на *passé composé*, на хоризонталния разказ с форми на *passé simple*. За разлика от *passé simple* глаголната форма на *passé composé* предава изолирани факти, събития, състояния, действия, свързани със сегашното на говорещото лице, т. е. към изказването или момента на говоренето (Гийом 1929: 173), и тази констатация показва, че френският перфект (*passé composé*) пази специфичното си перфектно (умозаключително) значение да назовава резултата от осъществено в миналото действие.

По въпроса за умозаключителната резултативност се придържаме към становището на Ю. С. Маслов, че понятието „актуалност на сегашния момент“ е само друг диференциален признак, но не и значение, проявяващо се в това, че „в сегашния момент съществуват преки или косвени резултати от действието, извършено в миналото“ (Маслов 1982: 260). Семантичният инвариант на морфологичната категория вид на действието (Куцаров 2007: 249) или категория на перфекта (вж. напр. Маровска 2005: 93), която присъства по наше мнение в почти аналогичен вид и във френския език, се основава на отношението между действие и резултат от действие в един и същ ориентационен момент. Грамемата *резултативност* се противопоставя на грамемата *нерезултативност* (с главно значение на немаркирания член сегашно време – *акционност*). Маркираната грамема резултативност на морфологичната категория вид на действието изразява резултат от действие, актуализиране на действието в най-близкия следващ във времето ориентационен момент (Куцаров 2007: 249). Формален показател на значението *резултативност* при аналитичните форми на плусквамперфекта в български език е актуализираната (свързаната с минало свършено деятелно причастие) аористна морфема (напр. *-ал*) и спомагателните глаголи *съм* или *бъда*. Минало свършено и минало несвършено деятелно причастие на спомагателния глагол

„съм“ съвпадат – *бил*, следователно имперфектното причастие присъства в свидетелските и в умозаключителните форми за плусквамперфект. Неактуализираната имперфектна морфема (-e/-a' - от *беше / бях писал*) е знак на маркираната грамема свидетелска относителност, а актуализираната имперфектна морфема (*-ил* от *бил е писал*) – на маркираната грамема умозаключителна относителност, и явлението има пряко отношение към изказването (Куцаров 2007: 302).

Формален показател на значението *результативност* при аналитичните форми на плусквамперфекта във френския език е актуализираната аористна морфема (минало свършено причастие е субститут на страдателната форма на изявителния презенс) и морфемите *venir* (*идвам*), *aller* (*отивам*) и *être* (*съм*), обвързани с пространствено-времевата локализация на действието. Т. е. *être* има две темпорални степени – сегашно и бъдеще време: *il eut été / il fut tué / il a été tué / on l'avait tué ~ on venait de l'avoir tué / on allait l'avoir tué ~ on l'aurait tué*.

Много показателен за граматическия признак на резултативните грамеми е контекстът от „Под игото“ на Ив. Вазов, в който са употребени и двете форми: като ориентиран към минал момент – плусквамперфектът, и към сегашен момент – перфектът. Бойчо Огнянов настоява отец Викентий да открадне парите на своя благодетел и игумен на манастира отец Йеротей (Като се решиш веднъж, лесно е, в смисъл лесно е да го направиш, да крадеш и да убиваш), а Викентий му отвърща възмутено: – *Но аз не съм крал* (в см. „никога в живота си досега“). А Огнянов му отвърща – *И аз не бях убивал!*, визирайки случката във воденицата, където преди време убива турците, които се канят да изнасят дъщерята на воденичаря. На френски това би било преведено също със съответните резултативни форми на (перфект) *passé composé* и (относителен перфект) *plus-que-parfait*, изразяващи опозицията *неотносителност : относителност*: *Une fois que tu te décides, c'est facile à le faire = à voler et à tuer*). *Mais moi, je n'ai pas volé (jamais de ma vie jusqu'à présent); Moi non plus, je n'avais jamais tué*. От логико-семантична гледна точка двойното отрицание е равнозначно на утвърдителност и изразява наличие на действие и резултат от действие.

Придържаме се към интерпретацията на глаголната категория *засвидетелственост* на Р. О. Якобсон, който отчита три факта – съобщаван факт (действие), факт на съобщаването (изказване за действието) и източник на сведения за съобщавания факт въз основа на съобщението на друго лице (*le coénonciateur*). Разказвачът, изказващият се (*l'énonciateur*) реферира свидетелски нечия чужда реч, макар и да

не е свидетел на разказваното, използвайки глаголни форми, които показват времето на действието не в момента на собствената реч в настоящето, а към момента, в който е била произнесена тази чужда реч. Семантиката на цитираните изречения е близка до случаите, в които вместо резултативни форми са употребени инфинитивни (*le faire*), имплициращи повтаряща се глаголна форма и процесуалност на действието, а именно сегашно време и едновременност на действие и резултат от действие с изказването. Възможно е да се употребят и именни сказуеми в неотносително и относително сегашно или бъдеще време. Отношението *plus-que-parfait* ~ *passé composé* е аналогично на опозицията *imparfait duratif* ~ *présent duratif* = *относителна неследходност* ~ *относителна следходност* (с главно значение на немаркирания член сегашно време – *едновременност* на действие с изказването). Темпоралната, нерезултативната и неотносителната грамема свидетелски аорист в общото си значение е неутрализация на двойнорезултативните страдателни форми за аорист и футурум екзактум и при преминаване от пряка в непряка реч е сегашно време (момента на говоренето), темпорален корелат на относително сегашно време (минал ориентационен момент): *Аз не съм крадец* или *Аз не крада*; *И аз не бях / съм бил никога убиец* или *И аз не можех да бъда убиец / не бих могъл да бъда убиец* = *Moi, je ne suis pas / je n'ai pas été / je n'aurai pas été voleur* ou *Je ne vole pas; Moi non plus, je ne fus jamais* ou *Moi non plus, je ne serais jamais tueur / je n'aurais jamais été tueur*.

Трябва да се направи уговорката, че във френския език българският аорист може да се предаде както с *passé composé*, така и с *passé simple*. Във френския език се забелязва разширяване на функциите на *passé composé*, т. е. на френския перфект, който, вкл. и в рамките на страдателно-безличните конструкции, изразява *предходност*, докато в български изразяването на *предходност* е типичната функция на аористната форма. Признаците *свидетелственост*, *относителност* и *резултативност* се проявяват ясно и в следните примери: *Le matin il avait nagé et après le déjeuner il a fait (fit) une promenade*: *Сутринта той бе плувал, а следобеда се разходи*.

Френското *се е разходил* в случая е неприложимо, ако няма разлика по признака *свидетелственост* на говорещия – плусквамперфектът е свидетелски, а формата *се е разходил* е несвидетелска в български език. Употребата на *passé simple* и *passé composé* с обобщено значение в глаголното словосъчетание *faire une promenade* е транспозиция на сегашно време. Във френския език двете свидетелски форми (*plus-que-parfait* ~ *passé composé*) се противопоставят по признаците

относителност ~ *неотносителност*, а в рамките на морфологичната категория време опозицията е *следходност* ~ *неследходност* (с главно значение на немаркирания член сегашно време – *едновременност* на действие с изказването).

Ако подчиненото сказуемо трябва да изрази *едновременност*, се употребява *passé composé* или системно обусловеното *plus-que-parfait*, тъй като контекстовата позиция е за свидетелски таксис. *Enfin! Il m'a rendu* / в м. *il vient de me rendre hier les livres, que je lui avais prêtés l'année dernière* (Кентон 2004: 90). Така е и в български език: *Най-накрая! Вчера ми е върнал книгите, които му бях дал миналата година*. В контекст на перфект във функция на свидетелски аорист е на лице същинска непряка реч, т. е. отношението *plus-que-parfait* ~ *passé composé* е аналогично на опозицията *imparfait* ~ *présent* и изразява *предходност* на действие или *следходност* ~ *неследходност* (с главно значение абсолютност – *едновременност* на резултат от действие с изказването, означено с *présent*, или реферирания минал момент (*imparfait duratif*). *Tiens, hier j'ai rencontré Tristan, un ami d'enfance. Il a divorcé* / в м. *est divorcé. Il avait épousé il y a quatre ans une suédoise* = *Знаеш ли, вчера срещнах Тристан, приятел от детските години. Развел се е* / в м. *Разведен е. Преди четири години беше / е бил женен за шведка*.

В цитирания пример френските и българските перфектни форми, транспозитивна употреба на аористните, експлицират признака *завършеност*, *неконтинуативност*, *последователност* на действията иконически, т. е. аористната редица от форми отразява хронологията на еднотипните по времетраене събития, чиито последствия са актуални за говорещото лице. Когато ориентир на непряката реч е свидетелският аорист, плусквамперфектната и перфектната форма са в опозиция по признака *относителност* ~ *неотносителност* (с главно значение *абсолютност* – *едновременност* на действие (или резултат от действие) с изказването).

Говорещият назовава свидетелски, следващи едно след друго, едновременни, в смисъл на завършени по отношение на минал момент, действия, факти, събития, състояния и логически следходни действия по отношение на изказването, имплициращи продължителност, чрез маркирания с процесуалност акционален инфинитив, функционално равнозначен на имперфектна глаголна форма (с главно значение – *едновременност* на действие с изказването или реферирания минал ориентацияционен момент (*imparfait duratif*), и аористни глаголни форми в контекст на сегашно историческо време. Емфатичният израз *c'était*,

който отправя към повтаряща се глаголна форма от предишен контекст, миналите причастия в качеството си на съставен елемент на предикативните структури, чиято семантика имплицира сегашно време и момента на говоренето (*Présent*), т. е. *être quelque part*, имат аористна форма. Хронологията на състоянията, свързани с продължителен период от време, изразява причинно-следствени отношения, контекстуално и прагматично обусловени като фактитивни структури, функциониращи като резултативни инфинитивни форми: *J'avais laissé ma fenêtre ouverte et c'était bon de sentir / в м. ce fut bon pour moi de faire sentir / la nuit d'été couler / в м. qui coulait sur nos corps bruns* (Камю 1969: 58): **Бях оставил прозореца си отворен и ми беше приятно да чувствам как лятната нощ залива кафявите ни тела.**

Както вече споменахме, плусквамперфектът (или относителен перфект) и перфектът, придружени с равнопоставените експлицитни или имплицитни обстоятелства за време *toujours* (винаги) или *jamais* (никога), имат генеричното значение на гномическо минало (*passé simple*) и гномическо бъдеще време – семантичен еквивалент на глагола *savoir* (*être quelque part*), понеже изразяват действието в периода от време, предходен или следходен на изказването. Дистантният аорист (темпорално немаркираната форма на перфекта във функция на темпоралната грамема свидетелски аорист) изпълнява контекстово и прагматически чрез транспозиция повествователна функция да предава завършени, последователни действия, т. е. относително сегашно в опозиция със сегашно време (с главно значение – *едновременност* на действие с изказването) изразява *едновременност* на действие с изказването: *Ils ont divorcé / в м. ils sont divorcés et pourtant, en vingt ans, ils ne s'étaient / в м. ils ne se furent / в м. ne se seraient jamais disputés* (Кентон 2004: 90): **Те се разведоха / в м. те са разведени и все пак за двадесет години никога не се бяха карали.**

На общото значение – липса на данни за отнасяне към някакъв ориентационен момент – се основава употребата на немаркираната грамема неотносителност (*passé composé ~ futur proche*) в подчинена позиция като втори глагол в сложно сказуемо. При преминаване от пряка в непряка реч неотносителните форми в неутрализация са темпорални корелати на относителните форми: *Depuis dix ans qu'il avait quitté sa famille, André vivait / в м. il était en train de vivre dans un tourbillon de plaisirs et de découvertes, où il étourdissait / в м. il allait étourdir ses remords* (Кюртис 1974: 60): **Десет години, откакто бе напуснал семейството си, Андре живееше във вихъра на удоволствията и прозренията, в които заглушаваше угризенята си.**

Свидетелският аорист, аналогичен на *passé simple* (*passé simple* е темпорален корелат на *futur simple*, съотв. *passé récent* е темпорален корелат на *futur imminent*, по признаците *предходност* ~ *следходност*), вкл. и в контекст на сегашно историческо време, предава иконически последователни действия, означени с поредица от аористни форми. В непряката реч плусквамперфектните форми (относителни перфектни форми), които заменят аористните форми *futur imminent* ~ *futur proche*, отразяват хронологически последователни действия (*plus-que parfait* вместо *futur imminent dans le passé* / *plus-que-parfait + infinitif présent* вместо *futur antérieur dans le passé* / *futur dans le passé* вместо *imparfait duratif*). Съвместно с инфинитивните форми те изразяват *едновременност* на резултат от действие и действие с момента на говоренето. *Plus-que parfait récent* в подчиненото изречение показва, че резултатът от действието е свързан с периода на „събуждането“ (*imparfait duratif*) и с опозицията *imparfait duratif* ~ *futur dans le passé duratif* = *présent duratif* ~ *futur duratif* = *относителна неследходност* ~ *относителна следходност*. Поради отсъствието на форми за непосредствена предходност и следходност на действие спрямо минал ориентационен момент (*imparfait duratif*) в български език, на свидетелския плусквамперфект съответства свидетелски плусквамперфект или имперфект (при възможна неутрализация); на свидетелския футурум претерити съответства имперфект (при неутрализация); на *plus-que parfait récent* съответства плусквамперфект или имперфект (при неутрализация). Например: *Je m'étais décidé à éveiller* / в.м. *j'étais sur le point d'éveiller Albertine, j'avais pu le faire* / в.м. *je l'aurais fait sans crainte, (parce que) je savais que son éveil ne serait* / в.м. *n'était nullement en rapport avec la soirée que nous venions de passer* / в.м. *avons passé* (Пруст 2006: 100) = *Бях решил да събудя* / в.м. *готвех се да събудя Албертин, успях да го направя, без да се страхувам, (защото) знаех, че събуждането ѝ не беше въобще свързано с вечерта, която бяхме прекарали / прекарахме* (при неутрализация).

Плусквамперфектната форма е в опозиция с перфекта по признака *относителност* ~ *неотносителност* (с главно значение на немаркирания член сегашно време *абсолютност* – *едновременност* на действие с изказването). В непряката реч субжонктивните форми са резултат от неутрализация на инфинитивните или императивните глаголни форми за сегашно време и експлицират семантиката на *futur duratif* (относителна следходност) или сегашно за следходност: *Je t'avais pourtant bien dit de faire attention que le chat ne se sauve pas* =

Все пак ти бях казал да внимаваш да не избяга котката / в.м. защото котката може да избяга / ще избяга.

На общото значение се основава употребата на немаркираната грамема *неотносителност* във въпросителни изречения, а също и в контекст с бъдеще време. Говорещото лице реферира свидетелски чужда реч, като я отнася към минал момент, в който е била произнесена. Относителният перфект във функция на свидетелски аорист се противопоставя на сегашно време (с главно значение *абсолютност* – *едновременност* на действие с изказването): *Tu vois, ce restaurant est hors du prix. Je t'avais prévenu.* = **Виждаш, този ресторант е изключително скъп. Бях те предупредил / предупредих те;** *Où sont les clés? Je les avais pourtant bien mises / в.м. ai mises sur la porte!* = **Къде са ключовете? Бях ги сложил / бяха на вратата!**

Сред стилистичните възможности на имперфектните форми особено интерес представлява т. нар. „имперфект за припомняне“, който е специфичен и за двата сравнявани езика. И в двата езика, когато има отношение на *едновременност* между главно и подчинено сказуемо, ако главното е в свидетелски аорист и *passé composé* – транспозиция на *passé simple* във френския език, подчиненото би трябвало да бъде в имперфект. Признакът *относителност* може да се неутрализира и в подчиненото изречение да се употреби форма на сегашно време: *Je vous avais dit que l'examen était / в.м. est aujourd'hui. Vous aviez oublié?* = **Бях ви казал, че изпитът е днес. Да не сте забравили?**

Плусквамперфектните форми, подобно на имперфектните, инфинитивните, императивните и събжонктивните форми за сегашно време, изразяващи следходност на действие (или резултат от действие) по отношение на изказването, се употребяват със стилистичен нюанс на предложение, насърчаване, придават и известна несигурност във възможността за осъществяването на действието. Неотносителните форми при неутрализация във възклицателни изречения в пряката реч се трансформират в относителни форми, употребени с утвърдителни изречения в непряката реч. Тази употреба на т. нар. хипокористичен плусквамперфект или сегашно време в несобствена функция е аналогична на българския адмиратив. Емоционалният ефект от току-що научен или установен факт се усилва чрез транспозиция на *passé composé* вместо свидетелски аорист: *Domage, j'étais venu / в.м. je venais de venir vous proposer une affaire* = **Жалко, бях дошъл / дойдох да ви предложам сделка;** *Ah, si j'avais su! / в.м. je venais de savoir / в.м. j'aurais su* = **Ех, ако знаех! / да бях знаел!; Ah! si tu l'avais vue! /**

вм. *si tu allais la voir!* / вм. *si tu l'aurais vue!* = *Ех, само да беше я видял!* / вм. *да я видеше!*).

Формата за плусквамперфекта се среща в разкази за действия, на които говорещото лице, макар и да не е очевидец, повече изтъква действителността на изказването, а не своята отдалеченост от него. Това е именно грамемата *възприетост* на граматическата категория *възприетост* ~ *невъзприетост* на действието (или пряко и косвено изказване) на Ю. Трифонов (Трифонов 1905: 190). В цитираното изречение плусквамперфектът е относителен перфект, резултат от транспозиция на свидетелски аорист. Отношението *plus-que-parfait* ~ *passé composé* е аналогично на опозицията *imparfait duratif* ~ *présent duratif* = *относителна неследходност* ~ *относителна следходност* (с главно значение на немаркирания член сегашно време абсолютност – *едновременност* на действие с изказването): *Tu te rappelles, papa? Il y a des années, au moment de leur vogue* / вм. *au moment où ils étaient en vogue ces jouets avaient rapporté quatre milliards de dollars* = **Спомняш ли си, татко? Преди години, когато бяха** / вм. **са били на мода, тези играчки бяха донесли** / вм. **донесоха** четири милиарда долара печалба.

Както при сегашно време, значението на плусквамперфекта и имперфекта е конкретно актуално (действието се е извършвало в даден момент, фиксиран чрез аорист или *passé composé* ~ *futur proche* във френски, или в продължение на сравнително по-кратък период в миналото). Периодът на извършване на действието е маркиран с миналия ориентационен момент (*imparfait duratif*) и имперфектната морфема *-ai-* / *-i-*. На френския плусквамперфект може да съответства български изявителен плусквамперфект, но също и преизказан или умозаклучителен аорист в зависимост от контекста, който съдържа информацията дали действието е изказано по цитати, достоверна информация, предположение от говорещия, по чужди думи, личен опит, спомени. Възможно е да става въпрос за въображаеми събития, както е в предложението по-долу контекст, в който говорещият е участник в реферираната ситуация и я отразява свидетелски. Сегашният императив (*imagine*) в качеството си на темпорална грамема *неразновременност* (с главно значение *едновременност* на действие с изказването) е резултат от транспозиция на свидетелския аорист (*passé simple* ~ *futur simple* = *passé récent* ~ *futur imminent*) или на имплицитния дистантен аорист (*passé composé* ~ *futur proche* = *subjonctif passé* ~ *subjonctif présent* = *imparfait duratif* ~ *présent duratif* = *относителна неследходност* ~ *неотносителност*). На общото значение се основава употребата на немаркираната грамема *неотносителност* в контекст за бъдеще време

или в подчинена позиция като втори глагол в съставно сказуемо. При преминаване от пряка в непряка реч неотносителните индикативни или събжонктивни форми с ориентир дистантен аорист (*passé composé* в м. *passé simple* ~ *futur proche* в м. *futur simple* = *subjonctif passé* в м. *plus-que-parfait* ~ *subjonctif présent* в м. *imparfait* = *imparfait duratif* ~ *présent duratif* = *относителност* ~ *неотносителност*) изпълняват контекстово и прагматико-стилистически транспозитивна функция, *относително резултативно сегашно* в опозиция с *резултативно сегашно* (с главно значение – *едновременност* на резултат от действие с изказването) изразява *едновременност* на действие с изказването или реферирания минал момент, като полученият ефект подчертава субективно-оценъчния характер на повествованието. Срв: *Imagine un peu. Nous avions retenu* (в м. *nous aurions retenu / que nous ayons retenu*) *les places d'avion. Ivan et moi, nous nous étions chargés de préparer* (в м. *nous nous serions chargés de préparer / que nous nous soyons chargés de préparer*) *un circuit d'enfer; Julie et Bénédicte avaient déniché* (в м. *auraient déniché / qu'ils aient déniché*) *un bungalow. Et voilà qu'Air France déclenche une grève juste le jour de notre départ. La catastrophe, quoi!* = *Представи си за миг. В случай че бяхме / сме резервирали самолетни билети. Иван и аз се бяхме / сме се заели да подготвим ужасен маршрут; Жюли и Бенедикт бяха / са открили бунгало. Но ето че Ер Франс започва стачка точно в деня на нашето заминаване. Каква катастрофа!* (КЦ 1987: 67).

По принцип резултативната форма е аналитична и съответства на предикативната или посесивната афиксация на лични местоимения, която е субститут на спомагателните глаголи *être* (*съм*) или *avoir* (*имам*). От съществено значение във френския език е фактът, че миналото причастие на глаголните форми с реализирана преходност е пасивно и резултатът от действието се представя като притежание на глаголния субект (глаголното лице), което означава, че резултативността е обектна, т. е. прякото допълнение става подлог на глаголната форма за относително сегашно. Всички преходни глаголи се реализират като страдателни глаголни форми. От друга страна, миналото причастие на глаголните форми с нереализирана преходност е деятелно и изразява пространствено-времевата локализация на самото действие със спомагателните глаголи, производни от спомагателния глагол *être* (*съм*), *aller* (експлицира ориентация от сегашно към бъдеще) и *venir* (експлицира ориентация от минало към сегашно). Глаголният субект (глаголното лице) е в номинатив, т. е. резултативността е субектна, в смисъл, че глаголният субект е подлог на глаголната форма за относително

сегашно. В рамките на аналитичните глаголни форми то е непасивно, деятелно и резултативно или нерезултативно, но може да се трансформира в пасивно в зависимост от темата на изказването, т. е. винаги когато формата на глаголният субект (глаголното лице) е в номинатив (именителен падеж или синтактичен подлог). В подкрепа на това твърдение ще добавим, че във френската езиковедска литература т. нар. номинатив съответства на *mode nominal*, който обхваща инфинитив, отглаголни съществителни и причастия с видов характер, т. е. има отношение към опозицията *резултативност ~ нерезултативност* (с главно значение акционност – едновременност на действие с изказването). За разлика от граматичния статут на инфинитива (перфект на инфинитив ~ сегашен инфинитив), този на причастните форми на *-ant* в съвременния френски език се заличава и техен субститут е генеричното сегашно време *présent duratif* (*être en train de + infinitif*).

Темпоралната и неотносителна грамема свидетелски аорист води повествованието и в българския, и във френския език. Свидетелският аорист (*passé simple ~ futur simple = passé récent ~ futur imminent*) е темпорална грамема за *предходност*, но контекстово и прагматикостилистично на иконически принцип има свойството да имплицира логическа последователност, респективно и *следходност на действие* спрямо хронологично предхождащо го действие в минало време. С признака *континуативност* е маркирано сегашно време (*présent duratif*) – резултат от транспозиция на *passé récent ~ futur proche*. Минало време (*passé simple ~ passé composé*) и бъдеще време (*futur simple ~ futur proche*) локализируют събитията върху реферирания времеви период (миналия ориентационен момент, означен с *imparfait duratif*) на принципа на експлицирането на темпоралните признаци, съотв. *предходност* и *следходност*. *Présent historique* е транспозитивна употреба вместо *passé simple*. В съвременния френски език относителен корелат на аориста по признаците *едновременност ~ следходност* на резултат от действие с изказването или реферирания минал момент са глаголните форми (*plus-que-parfait ~ plus-que-parfait récent*) ~ (*futur antérieur dans le passé* (или *futur dans le passé* при възможна неутрализация) ~ *futur proche dans le passé*). Плусквамперфектните форми във френския текст, темпорални корелати на перфектните (перфект вместо свидетелски аорист), изграждат втори повествователен експликативен план, който отразява фактичестката хронология на еднотипните по времетраене разказвани събития, действия, състояния, факти. В български език последователността на действията е означена с аористни форми; имперфектът изразява едновременност на действие с изказва-

нето; предходните действия се изразяват с аорист или с плусквамперфект с главно значение – едновременност на действие (или резултат от действие) с изказването:

Elle était passée dans l'allée, se dirigeant vers l'homme, et l'avait dépassé. Puis, revenant sur ses pas, elle était repassée près de lui, elle avait parcouru l'allée en sens inverse et elle avait pénétré dans le bois. L'homme était lui-même allongé sur une chaise longue à mi-chemin entre la grille du jardin de l'hôtel et le chantier, et il avait vu la jeune fille déboucher du bois. Machinalement il l'avait suivie des yeux. Il pensait qu'elle rentrait à l'hôtel mais il l'avait vue s'arrêter à quelques pas de la grille qui s'ouvrait sur la route, revenir sur ses pas, et de nouveau pénétrer dans le bois d'où elle était venue. Il se demandait ce que pouvait bien faire la jeune fille, à cette heure, dans le bois. Elle paraissait d'abord pressée de rentrer à l'hôtel. Mais après s'être arrêtée / в.м. elle s'était arrêtée devant la grille lorsqu'elle était repartie vers le bois, elle avait également paru pressée de rentrer dans le bois qu'elle venait de quitter. L'heure du dîner était arrivée sans que l'homme la vît revenir. Il attendait toujours que la jeune fille sortît du bois. Ce n'était pas qu'elle fût remarquable ni qu'il l'eût remarquée auparavant. Mais l'homme se demandait quel spectacle pouvait la retenir ou ce qu'elle pouvait trouver à faire dans ce bois au lieu de regagner l'hôtel. Et à la fin, il se leva et fit quelques pas dans la direction qu'elle avait prise. Il n'aurait pas été naturel qu'il se retînt de le faire après s'être tant demandé ce qu'elle était devenue (Дюрас 1954: 69) = Минала бе / в.м. мина по алеята, като се движеше към мъжа и го бе задминала / в.м. го задмина После, връщайки се обратно, отново бе преминала / в.м. премина покрай него, бе прекосила / в.м. прекоси алеята в противоположната посока и бе навлязла / в.м. навлезе в гората, откъдето бе дошла / в.м. дойде. Мъжът, изтегнат в шезлонг между строежа и желязната ограда на хотелския парк, бе видял / в.м. видя как девојката излиза от гората. Бе я проследил / в.м. проследи я машинално с очи. Смяташе, че се прибира в хотела, но забеляза как тя спира / в.м. бе забелязал в началото на пътя, на няколко крачки от оградата, как се връща назад и отново потъва в гората, откъдето бе дошла / в.м. идваше. Питаше се какво ли прави девојката по това време в гората. Най-напред като че ли бързаше да се прибере в хотела. Но щом се спря / в.м. се бе спряла пред оградата и бе тръгнала / в.м. тръгна към гората, нак се разбърза / в.м. се бе разбързала да се върне в гората, откъдето току-що беше излязла / в.м. излезе. Часът за вечеря бе настъпил / в.м. настъпи, без момичето да се появи. Мъжът продължаваше

да очаква девойката да излезе от гората. Не защото беше кой знае колко интересна, нито пък защото я бе забелязал по-рано. Но мъжът се питаше какво ли я задържа и какво би могла / в.м. можеше да прави в тази гора, та не се връща. Накрая той стана и направи няколко крачки в посоката, в която бе тръгнала / в.м. тръгна девойката. Би било неестествено да не го стори, след като толкова дълго време се беше питал / в.м. питаше какво става / в.м. ставаше / в.м. е станало с нея (превод на Кьосев 1982: 38).

В заключение можем да обобщим:

Научният анализ на маркираната грамема *относителност*, или *косвено свидетелство*, *невъзприетост на действието*, и немаркираната грамема *неотносителност*, или *личен опит*, *възприетост на действието*, на морфологичната категория таксис (термин на Куцаров 2007: 255), или *основание за изказване* (термин на Андрейчин 1976: 345), валидна само в сферата на миналото и изявителното наклонение, засяга съвременния етап от развоя на френския и българския език. Плусквамперфектните форми, или относителните резултативни форми за сегашно и бъдеще време във френския и българския език, с ориентир – темпоралната (и неотносителната) грамема дистантен аорист (перфект, който е резултат от транспозиция на свидетелски аорист, т. е. перфект със семантика и функции на *passé simple ~ futur simple = passé composé ~ futur proche*), са морфологично средство за изразяване на граматикализираните значения *разновременност*, *резултативност*, *относителност* и *свидетелственост*. Маркиран член във формално и семантично отношение е резултативната грамема, при която граматичното време се определя не от отношението на действието, а на резултата от действието спрямо момента на говоренето. В системата на маркираните грамемии *зависим таксис* и *резултативност* опозицията *разновременност ~ неразновременност*, изграждаща морфологичната категория *време*, и основната опозиция в морфологичната категория *вид на действието* – *резултативност ~ нерезултативност* се редуцират в опозиция *следходност ~ неследходност* на резултат от действие по отношение на изказването (*présent duratif*, съвпадащ с момента на говоренето) или на рефериращия минал момент (*imparfait duratif*, съвпадащ с миналия ориентационен момент). Немаркираната грамема независим таксис се гради върху привативната опозиция *едновременност ~ следходност* на резултат от действие по отношение на момента на изказването.

Формален показател на значенията *свидетелственост* и *относителност* (= отнесеност на глаголното съдържание към момент в ми-

налото) е неактуализираната имперфектна морфема *-ai-/-i-* (имперфект на глагола *avoir* (имам), свързан с изразяването на претерита), а в български език – тематичният гласен на миналата несвършена основа -'а-, -е-, -а- (в зависимост от спрежението на глагола и от фонетичните промени); на значението *резултативност* е актуализираната аористна морфема, свързана с минало свършено деятелно или страдателно причастие, или резултативна инфинитивна глаголна форма и спомагателните глаголи *avoir* (имам), *être* (съм), *venir* (идвам), *aller* (отивам) и *faire* (правя), а неразновременността е немаркирана.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1976:** Андрейчин, Л. Начини на изказване. [Andreychin, L. Nachini na izkazvane.] // Пашов, П., Ницолова, Р. *Помагало по българска морфология. Глагол*. София: Наука и изкуство, 1976 [1938], 336 – 347.
- Ариве, Гаде, Галмиш 1986:** Arrivé, M., Gadet, Fr., Galmiche, Fr. *La grammaire d'aujourd'hui*. Paris: Flammarion, 1986.
- Асенова 1989:** Асенова, П. Основни проблеми на балканския езиков съюз. [Asenova, P. Osnovni problemi na balkanskiya ezikov sayuz.] // П. Асенова. *Балканско езиковедие. Основни проблеми на балканския езиков съюз*. София: Наука и изкуство, 1989, 190 – 219.
- Бенвенист 1966:** Benveniste, E. *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard, 1966.
- Бенвенист 1974:** Benveniste, E. *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard, 1974.
- Бородич 1957:** Бородич, В. В. За функциите на минало предварително време в съвременния български език. [Borodich, V. V. Za funktsiite na minalo predvaritelno vreme v savremenniya balgarski ezik.] // В. В. Бородич. *Български език*, 1957, № 5, 430 – 459.
- Ботева 2009:** Ботева, С. *Метафората и връзката пространство – време (с примери от френския и българския език)*. [Boteva, S. Metaforata i vrazkata prostranstvo – vreme (s primeri ot frenskiya i balgarskiya ezik)] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2009.
- Гийом 1929:** Guillaume, G. *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*. Paris: Champion, 1929.
- Деянова 1970:** Деянова, М. *История на сложните минали времена в български, сърбохърватски и словенски език*. [Deyanova, M. Istoriya na slozhnite minali vremena v balgarski, sarboharvatski i slovenski ezik.] София: Издателство на БАН, 1970.

- Зайлер 1925:** Seiler, H. L'aspect et le temps dans le verbe néogrec. Paris: Les Belles Lettres, 1925, 22, 69 –71.
- Кентон 2004:** Quinton, S. *Grammaire expliquée du français*. Paris: CLE International, 2004.
- КЦ 1987:** *Cours de civilisation de la Sorbonne*. Paris: Hachette, 1987.
- КЦ 1991:** *Cours de civilisation de la Sorbonne*. Paris: Hachette, 1991.
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. [Koutzarov, Iv. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Манчев 1976:** Mantchev, Kr. *Morphologie française*. София: Наука и изкуство, 1976.
- Манчев и кол. 1986:** Manchev, Kr., Chaouchev, A., Vassiléva, A. *Traité de morphosyntaxe*. София: Наука и изкуство, 1986.
- Маровска 2011:** Маровска, В. *Новобългарският перфект*. [Marovska, V. Novobalgarskiyat perfekt.] София: Ромина, 2005.
- Маровска 2013:** Маровска, В. *Референция и реферирание в света на езика*. [Marovska, V. Referentsiya i referirane v sveta na ezika.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.
- Маслов 1982:** Маслов, Ю, С. *Грамматика на българския език*. [Maslov, J. S. Gramatika na balgarskiya ezik.] София: Наука и изкуство, 1982.
- Станков АГ 1983:** Станков, В. *Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. II. Морфология*. [Stankov, V. Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. II. Morfologia.] София: Издателство на БАН, 1983.
- Трифонов 1905:** Трифонов, Ю. Синтактични бележки за съединението на минало действително причастие с глагола „съм“ в новобългарския език. [Trifonov, J. Sintaktichni belezhki za saedinenieto na minalo deystvitelno pritchastie s glagola „sam“ v novobalgarskiya ezik.] // Ю. Трифонов. *Периодическо списание на БДК*. София: Т. 66, г. XVII, св. 3 – 4, 155 – 192.
- Якобсон 1972:** Якобсон, Р. О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. [Jakobson, R. O. Shiftery, glagol'nye kategorii i ruskiy glagol.] // Ревзина О. Г. (сост.) *Принципы типологического анализа языков различного строя*. Москва: Наука, 1972, 95 – 113.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Вазов 1948:** Вазов, Ив. *Под игото*. София: Народна просвета, 1948.
- Димов 1969:** Димов, Д. *Осъдени души*. София: Народна култура, 1969.
- Димов 1975:** Dimov, D. *Foi et morphine*. Превод Ж. Райнов. София: Народна култура, 1975.
- Дюра 1954:** Duras, M. *Des journées entières dans les arbres*. Paris: Gallimard, 1954.
- Дюра 1982:** Дюра, М. *Цели дни сред дърветата*. Превод Ив. Кьосев. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1982.
- Камю 1947:** Camus, A. *La Peste*. Paris: Gallimard, 1947.
- Камю 1966:** Camus, A. *Чумата*. Превод Н. Станева. София: Български писател, 1966.
- Камю 1966:** Camus, A. *L'Étranger*. Paris: Gallimard, 1969.
- Камю 2005:** Камю, А. *Чужденецът* Превод Г. Панов. Златна колекция ХХ век № 39, 2005.
- Кюртис 1974:** Curtis, J.-L. *Les jeunes hommes*. Paris: René Julliard, 1974.
- Мопасан 1971:** Maupassant, G. *Une vie*. Paris: Albin Michel, 1971.
- Мопасан 1991:** Мопасан, Г. *Един живот*. Превод Л. Сталева. Пловдив: Христо Г. Данов, 1991.
- Пруст 2006:** Proust, M. *A la recherche du temps perdu*. Moscou: Editions du progrès, 1976.
- Саган 1960:** Sagan, Fr. *Un peu de soleil dans l'eau froide*. Paris: Flammarion, 1960.